

Διαφωτισμού και τις νέες επιστημονικές ιδέες που έρχονταν από την Ευρώπη στον ελληνικό χώρο.

Το έργο του Ν. Ψημμένου αποτελεί μια σημαντική συμβολή στη γνώση της ελληνικής φιλοσοφικής παράδοσης, και κατά συνέπεια στην προσπάθεια για εθνική αυτογνωσία.

Γιώργος Λογοθέτης

Π. Νούτσου, *Η Σοσιαλιστική Σκέψη στην Ελλάδα*.

Εκδόσεις Γνώση

Τόμος Α (1875-1907) σσ. 363, 1990. Τόμος ΒΑ (1907-1925), σσ. 550 1991.

Τόμος ΒΒ (1907-1925), σσ. 507, 1992.

Η πορεία της σοσιαλιστικής και ευρύτερα της μαρξιστικής σκέψης στην Ελλάδα, είναι αλληλένδετη με την πορεία του εργατικού και του κομμουνιστικού κινήματος στη χώρα μας. Προϋπόθεση για την ύπαρξη και την ανάπτυξη του, η σοσιαλιστική σκέψη αναπτύχθηκε, αναδραστικά, σε συνάρτηση με την άνδρωση του εργατικού κινήματος. Ετσι οι περιπέτειες, η άνοδος και οι αγώνες, οι στρεβλώσεις και οι κρίσεις του ΚΚΕ και της Αριστεράς γενικότερα, συνδέθηκαν οργανικά με τις ταλαντεύσεις, την καρποφορία, τη διάδοση και τις κρίσεις των σοσιαλιστικών ιδεών.

Η ιστορία των σοσιαλιστικών ιδεών στη χώρα μας καλύπτει περισσότερο από έναν αιώνα. Εκατοντάδες στοχαστές, εφημερίδες, περιοδικά, βιβλία, ένας τεράστιος πλούτος ιδεών, ουτοπικών, ρωμαντικών, ουμανιστικών, αφελών, ωρίμων, σημαδεύουν την προσπάθεια του σοσιαλιστικού κινήματος να διερευνήσει τα γενικά και τα εγχώρια προβλήματα του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού. Εντούτοις ο πλούτος αυτός παραμένει στο μεγαλύτερο μέρος άγνωστος, όχι μόνο στο λαό της Αριστεράς, αλλά ακόμα και στα ιδεολογικά στελέχη της. Βεβαίως και επιμέρους μελέτες υπάρχουν, και βιβλία έχουν γραφεί, όμως συνολικά η ιστορία αυτή παραμένει ανεξερευνητό πεδίο. Όχι μόνον οι λεπτομέρειες, αλλά και η γενική κίνηση των ιδεών, ακόμα, εκτός από εξαιρέσεις, και τα ονόματα των πρωταγωνιστών παραμένουν άγνωστα στον κόσμο της Αριστεράς. Ετσι κάθε γενιά ανακαλύπτει την Αμερική και ο μαρξισμός ξαναγεννιέται σε κάθε περίοδο σχεδόν με παρθενόγενεση. Αλλά η γνώση της ιστορίας, των επιτευγμάτων και των αγώνων μας, είναι προϋπόθεση για να κατανοήσουμε τη σημερινή πραγματικότητα και — ίσως — να την αλλάξουμε.

Γιατί αυτή η απώλεια της ιστορικής μνήμης; Μια πρώτη, εύκολη ανάλυση θα ήταν, ότι οι διωγμοί των αριστερών δεν άφησαν το χρόνο για τη μελέτη της ιστορίας του. Αλλά αυτό είναι ένα μόνο μέρος της αλήθειας. Πράγματι, ποιός θα έπρεπε να πρωτοστατήσει στην οργάνωση της έρευνας της ιστορίας του εργατικού κινήματος και ειδικότερα της ιστορίας των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα; Προφανώς, τα κόμματα της Αριστεράς και προπάντως το ΚΚΕ, που κανονικά θα έπρεπε να είναι ο συλλογικός παραγωγός θεωρίας. Πριν από το '74, οι συνθήκες δεν ευνοούσαν την οργάνωση μιας τέτοιας προσπάθειας. Αλλά τι έγινε κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, μέχρι την κρίση του 1989; Πρακτικά τίποτα, εκτός από ένα τομίδιο, σχεδιάγραμμα της ιστορίας του ΚΚΕ, το οποίο με τον απολογητικό χαρακτήρα του, επικάλυψε αντί να αναδείξει τα προβλήματα. Εδώ δεν είναι ο τόπος για να εξηγήσουμε αυτή την ασάφεια (βλ. σχετικά, Ε. Μπιτσάκη, *Ενα φάντασμα λλανιέται*, εκδ. Στάχυ, 1992, 2η έκδοση). Όσο για το δεύτερο κόμμα της παραδοσιακής Αριστεράς, αυτό δεν έχει λόγο να ασχοληθεί με το πρόβλημα, δοθέντος ότι άλλοι είναι οι προανατολισμοί

και άλλες οι επιδιώξεις του.

Η επίσημη Αριστερά δεν λειτούργησε σχεδόν ποτέ ως καινοτόμος συλλογικός διανοούμενος. Το έργο κομματικών διανοούμενων ήταν, κατά κανόνα, απολογητικό της πολιτικής πρακτικής – η ιδεολογία λειτούργουσε ως θεραπενίς της πολιτικής πράξης. Ετσι εξηγείται το φαινομενικά παράδοξο ότι τα πιο σημαντικά έργα στο χώρο της θεωρίας έχουν γραφεί από κομμουνιστές, μαρξιστές, κλπ., που βρίσκονταν στην περιφέρεια του κομμουνιστικού κινήματος, είτε επειδή το θέλησαν, είτε επειδή τους είχαν εξοστρακίσει από το κόμμα. Από τον Κορδάτο και το Λεκατσά, τον Αυγέρη και τον Βάρναλη μέχρι και σήμερα, η παράδοση συνεχίζεται.

Τα κόμματα της Αριστεράς αποφεύγουν να μιλήσουν για την ιστορία τους. Ωστόσο ποτέ δεν έλλειψαν οι ελεύθεροι στοχαστές που έσκυψαν με πάθος στην ιστορία των αγώνων και των θυσιών της Αριστεράς. Τελευταία, ένας αριθμός πανεπιστημιακών έχει ως ερευνητικό του αντικείμενο την ιστορία του εργατικού κινήματος και των σοσιαλιστικών και μαρξιστικών ιδεών.

Αυτό λοιπόν που δεν έκαμε η επίσημη Αριστερά, ανέλαβε να το πραγματοποιήσει ο Παναγιώτης Νούτσος, Καθηγητής της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Ο Π. Νούτσος ανέλαβε ένα τεράστιο έργο, που θα τρόμαζε άλλους, αλλά που φαίνεται τον ίδιο δεν τον τρόμαξε: να καταγράψει την πορεία της σοσιαλιστικής σκέψης στην Ελλάδα από το 1875 μέχρι τη Μεταπολίτευση του 1974. Καρπός αυτής της προσπάθειας είναι 4 τόμοι (5 βιβλία) από τους οποίους έχουν κυκλοφορήσει οι δύο (τρία βιβλία) και σε λίγες ημέρες θα κυκλοφορήσει ο τρίτος. Ο πρώτος τόμος (363 σ.) καλύπτει την περίοδο από το 1875 ως το 1907, και έχει ως αντικείμενο τους σοσιαλιστές διανοούμενους και την πολιτική λειτουργία της πρώιμης κοινωνικής κριτικής. Ο δεύτερος τόμος αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο περιλαμβάνει την περίοδο 1907-1925 και αναφέρεται συνολικά στις ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και την πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης. Ειδικά, το πρώτο μέρος (550σ.) καλύπτει την περίοδο από Το Κοινωνικόν μας ζήτημα μέχρι την ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ. Το δεύτερο μέρος (507σ.) καλύπτει τη μεταβατική περίοδο από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ. Ο τρίτος τόμος που κυκλοφορεί σε λίγες μέρες αφορά την εδραίωση του «μαρξισμού-λενινισμού» και τις αποκλίνοσες ή ετερογενείς επεξεργασίες (1925-1955). Τέλος ο τέταρτος τόμος αναφέρεται, όπως σημειώνει ο συγγραφέας, στα ρήγματα της τριτοδιεθνιστικής «ορθοδοξίας» και στις νεώτερες συλλήψεις της σοσιαλιστικής θεωρίας (1956-1974).

Για να πραγματοποιήσει αυτό το επιβλητικό έργο, ο Π. Νούτσος πρόστρεξε απ' ευθείας στις πηγές: στα περιοδικά και στις εφημερίδες της κάθε περιόδου, σε δημοσιευμένες αναμνήσεις αγωνιστών, στα θεωρητικά και ιστορικά κείμενα, αλλά και στις ζωντανές μαρτυρίες επιζώντων. Ετσι συγκέντρωσε ένα τεράστιο πρωτογενές υλικό, το οποίο επεξεργάστηκε για να συγκροτήσει αυστηρά το τετράτομο έργο του. Κάθε τόμος περιέχει εισαγωγή, σχόλια, πληροφοριακά στοιχεία και, φυσικά, επιλογή κειμένων σχετικών με το αντικείμενο της εργασίας. Αλλά οι εισαγωγές του Π. Νούτσου δεν είναι απλά σημειώματα. Είναι συγκροτημένες επιστημονικές εργασίες. Η εισαγωγή, π.χ. του πρώτου τόμου που αποτελείται από 115 σελίδες, καταγράφει και αναλύει την κίνηση των ιδεών της περιόδου που καλύπτει ο τόμος και επίσης καταγράφει τις κινήσεις, τις οργανώσεις και τους πρωταγωνιστές της περιόδου. Αντίστοιχα η εισαγωγή του δεύτερου τόμου καταλαμβάνει 126 σελίδες. Τέλος, η εισαγωγή του δεύτερου μέρους του Β' τόμου καταλαμβάνει 134 σελίδες. Επίσης σημαντικό

μέρος καταλαμβάνουν οι βιογραφίες των πρωταγωνιστών, τα πληροφοριακά στοιχεία και η πλούσια, σχεδόν εξαντλητική βιβλιογραφία.

Εδώ δεν θα επιχειρήσω μια κριτική ανάλυση του έργου του Π. Νούτσου. Εξάλλου δεν θεωρώ αρμόδιο τον εαυτό μου για κάτι τέτοιο. Η ΟΥΤΟΠΙΑ θα επανέλθει όταν ολοκληρωθεί η δημοσίευση ολόκληρης της εργασίας, και θα απευθυνθεί σε ειδικούς, ώστε η κριτική της να ανταποκρίνεται στη σημασία του έργου. Εδώ θα ήθελα απλώς να σημειώσω, ότι με το πολύτομο έργο του Π. Νούτσου πραγματοποιείται ένα αποφασιστικό βήμα στην έρευνα της εξέλιξης των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα. Ο Π. Νούτσος τόλμησε και πραγματοποίησε αυτό που δεν τόλμησαν και δεν θέλησαν να κάνουν τα υπεύθυνα επιτελεία της Αριστεράς.

Προφανώς το πρόβλημα δεν εξαντλήθηκε. Τώρα όμως υπάρχει ένα συγκροτημένο σώμα δεδομένων, πρωταρχικής ύλης και ιστορικών κρίσεων, το οποίο θα αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, σημείο αφετηρίας και σημείο αναφοράς για παραπέρα επιμέρους έρευνες ή ευρύτερες συνθετικές εργασίες. Προφανώς όλοι δεν θα συμφωνήσουν με τις απόψεις ή τις κρίσεις του Π. Νούτσου. Όμως δεν θα μπορούν να τις αγνοήσουν και συνεπώς, οι απόψεις του συγγραφέα θα αποτελέσουν αφετηρία για γόνιμο διάλογο.

Στρέφοντας το βλέμμα μας έναν αιώνα πίσω, μέσα από το έργο του Π. Νούτσου, βλέπουμε με συγκίνηση τον ιδεολογικό και εργατικό αναβρασμό, τις αφελείς και ουτοπικές πολλές φορές, αλλά πάντοτε μαχητικές και γόνιμες αναζητήσεις όχι μόνο στην Αθήνα, αλλά και στον Πειραιά, στην Πάτρα, στην Καλαμάτα, στη Θεσσαλονίκη, στην Καβάλα, και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας. Τα πρώτα σκιρτήματα της σοσιαλιστικής συνείδησης και τους πρώτους εργατικούς αγώνες ακολούθησαν τα χρόνια της ωρίμανσης, οι προπολεμικοί εργατικοί και θεωρητικοί αγώνες, το κίνημα της Αντίστασης, ο εμφύλιος και οι μετέπειτα δημοκρατικοί αγώνες. Μετά το 1974 το αριστερό κίνημα γνώρισε τη μια και μοναδική μακρά περίοδο νομιμότητας. Αλλά, δέσμο των δεξιών αυταπατών του και της έλλειψης στρατηγικής, και ταυτόχρονα του ανώμαλου εσωκομματικού καθεστώτος, κατόρθωσε, από διάσπαση σε διάσπαση, να φθάσει στο σημείο που βρίσκεται σήμερα.

Ο εκφυλισμός του εργατικού κινήματος στη χώρα μας, συνέπεσε χρονικά, και όχι τυχαία, με την κατάρρευση του σοσιαλιστικού στρατοπέδου. Αλλά ο κόσμος των πλανητικών αντιθέσεων στον οποίο ζούμε θα γεννήσει, γεννά ήδη, νέες αντιστάσεις. Προϋπόθεση για να μορφοποιηθεί αυτή η αντίσταση και να στραφεί προς την κατεύθυνση της υπέρβασης της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, είναι, μεταξύ άλλων, η ανάπτυξη της θεωρίας. Και προϋπόθεση για την αναγέννηση της θεωρίας είναι η γνώση της ιστορίας της. Το έργο του Π. Νούτσου θα αποτελέσει πολύτιμο βοήθημα για την αυτογνωσία της Αριστεράς.

Ευτύχης Μπιτσάκης